

Een hart onder de riem

Pastorale brief over armoede en sociale uitsluiting

*Aan de gelovigen van de lidkerken van de Raad van Kerken in Nederland,
februari 1998*

De laatste paar jaar is er meer aandacht gekomen voor armoede in ons land. Er verschijnen regelmatig rapporten met cijfers die aantonen dat de groeiende welvaart in ons land niet eerlijk verdeeld wordt. Tegenover de juichkreten over onze bloeiende economie klinken de noodkreten van bijstandsvrouwen met kinderen. Ondanks de toenemende welvaart bestaat er armoede in Nederland, op grote schaal, ernstig en langdurig. De sociale gevolgen ervan zijn groot. Duizenden mensen zijn in ons land maatschappelijk overbodig verklaard.

Voor velen zal dit nauwelijks nieuws zijn, omdat zij al geruime tijd zelf moeten rondkomen van een te lage uitkering of van een heel klein inkomen of pensioentje en uit eigen beleving maar al te goed weten wat het betekent om op alles te moeten bezuinigen, om elk tientje wel drie keer te moeten omdraaien. Ook zal de ervaring dat zij door allerlei instanties, soms ook binnen de kerken, niet serieus genomen worden, velen langzamerhand kwaad of moe gemaakt hebben. Gelukkig zijn er veel mensen die hun stem laten horen in de kerk, en naar de overheid en politiek; er zijn velen die de strijd tegen de verarming hebben aangebonden en samen met anderen vechten voor een waardige plek in de samenleving.

Om hen heen staan steeds meer mensen in de kerken, die betrokken zijn bij activiteiten die gericht zijn op verbetering van de positie van de armen, die in solidariteit hun kant kiezen. Want

mensen zijn met elkaar verbonden en kunnen elkaar inspireren om te werken aan een rechtvaardige samenleving. Veel vrijwillig(st)ers zijn actief in de diaconie van een gemeente of parochie, anderen zijn betrokken bij een inloophuis, bij het oude-wijken-pastoraat of de Vincentius-vereniging. Of wellicht doen ze mee in een van de plaatselijke werkgroepen van de Arme Kant van Nederland/EVA van de Raad van Kerken en het Arbeidspastoraat DISK. Het zal sommige vrijwilligers niet meevallen zich na al die jaren te blijven inzetten, omdat werkelijke verbeteringen in de situatie van mensen die maatschappelijk buitengesloten worden, ondanks alle inspanningen en protesten, lang niet altijd zichtbaar zijn.

Voor andere gelovigen, die niet direct met armoede geconfronteerd worden, zullen de berichten over armoede vragen oproepen naar wat de verantwoordelijkheid van kerkelijke

gemeenten en parochies inhoudt en naar wat zij kunnen doen om te zorgen dat meer mensen in kerk en samenleving tot hun recht komen. Ook aan hen die veel financiële mogelijkheden hebben, stelt de aanwezigheid van armen in ons midden vragen, waarvoor een verantwoordelijk mens niet zomaar mag weglopen.

Om u allen te bemoedigen in de moeizame en langdurige strijd voor een samenleving waarin ieder mens telt en alle mensen tot hun recht komen, heeft de Raad van Kerken in Nederland besloten u deze brief te schrijven. Zo kan opnieuw duidelijk worden dat de kerken zich gezamenlijk inzetten voor een rechtvaardige en zorgzame samenleving. En dat is hard nodig, want er is nog een lange weg te gaan. Het is goed elkaar een hart onder de riem te steken.

Armoede: waar hebben we het over?

De kerken zijn ernstig bezorgd over de groeiende kloof tussen armen en rijken in onze samenleving en over het feit dat grote groepen mensen maatschappelijk buitengesloten worden. Terwijl bepaalde groepen mensen in ons land het steeds beter krijgen, zijn er andere die steeds moeilijker het hoofd boven water kunnen houden. Het sociaal minimum is jarenlang absoluut niet meegegroeid met de algemene groei van de welvaart. Door tal van politieke besluiten en maatregelen is het structureel te laag geworden om volwaardig mee te doen aan het maatschappelijk leven. Zo moeten mensen met een laag inkomen een groot deel daarvan besteden aan onvermijdelijke lasten, zoals woonlasten, energiekosten en gemeentelijke belastingen. Die vaste lasten stijgen veel sterker dan de verhoging van uitkering of loon. Er blijft steeds minder geld over voor kleding en voeding, laat staan voor recreatie of uitgaven voor sport en cultuur.

In Nederland zijn maar liefst 900.000 huishoudens aangewezen op een inkomen op het minimumniveau. Voor meer dan 400.000 huishoudens is dat al langer dan vier jaar het geval. Dan wordt het steeds moeilijker om uit de schulden te blijven. Op het stelsel van

sociale zekerheid, waar Nederland zo trots op is, is de afgelopen jaren sterk bezuinigd. De verzekeringsvoorwaarden, van bijvoorbeeld de Wet op de Arbeidsongeschiktheid (WAO) en de Algemene Nabestaanden Wet (ANW), zijn in negatieve zin veranderd en de voorwaarden voor toelating zijn verscherpt. Door de wijzigingen in verschillende regelingen komen steeds meer mensen in de bijstand terecht.

Het is geen toeval dat er veel meer vrouwen dan mannen in de bijstand zitten of een andere uitkering krijgen, zoals van de ANW, want vrouwen zijn vaak niet in de gelegenheid geweest betaald werk te doen. Zorgarbeid, die vooral door vrouwen verricht wordt, wordt nog altijd niet als volwaardige arbeid erkend. Gevolg daarvan is dat veel vrouwen niet in staat zijn pensioenrechten op te bouwen.

Voorals mensen langer van een uitkering moeten leven, rijzen de problemen. Het gaat om meer dan alleen financiële zorgen. De kerken hebben in hun bondgenootschap met (organisaties van) armen en uitkeringsgerechtigden geleerd dat armoede meer is dan financiële armoede, meer dan gebrek aan geld. Veel mensen komen niet alleen voortdurend geld te kort, maar ook komen ze dikwijls hoe langer hoe meer in een isolement. Sociale contacten raken beperkt tot die met mensen in eenzelfde situatie of worden helemaal schaars. Verjaardagen, sporten of uitgaan worden onbetaalbaar. Uitkeringsgerechtigden moeten dikwijls verhuizen naar buurten met slechte huizen en weinig voorzieningen.

Vaak wordt op uitkeringsgerechtigden neergekeken. Van mensen die leven op het minimum hebben vele welvarender burgers doorgaans geen positief beeld, geen hoge verwachtingen. Het lijkt soms of niemand hen echt nodig heeft, of ze alleen maar als last beschouwd worden. Zo worden ze uitgesloten, overbodig gemaakt. Ze worden dikwijls onheus bejegend. Ze krijgen domweg geen gelegenheid hun talenten te laten zien; soms gedurende een zo lange periode, dat ze zelf vergeten zijn wat ze allemaal aan capaciteiten in huis hebben.

Terwijl de bevolking als geheel gemiddeld steeds ouder wordt, leven mensen met een uitkering gemiddeld 3,5 jaar korter. Ze hebben meer problemen met hun gezondheid. Ook hun kinderen zijn minder gezond. De bezuinigingen in de gezondheidszorg worden echter voor een belangrijk deel afgewenteld op de meest kwetsbare mensen. Zieken en ouderen met een laag inkomen moeten een hele reeks van eigen bijdragen betalen. Nu zijn er voor velen met een uitkering allerlei aparte regelingen om extra hulp te krijgen, maar wie dat wil moet daarvoor door zoveel papieren rompslomp heen dat mensen dikwijls de moed maar opgeven. Bovendien is lang niet iedereen op de hoogte van de steeds wisselende en nu zelfs per gemeente verschillende regelingen. Als je al niet al te gezond bent, of de Nederlandse taal niet helemaal beheerst, zijn de inspanningen om een toeslag te krijgen vaak te groot. Aan de sociale vaardigheden van arm gemaakte mensen worden wel heel hoge eisen gesteld. Ze worden soms bij voorbaat behandeld als zeurpieten of als mogelijke fraudeurs.

Het tekent dan ook de weerbaarheid en levenskracht van veel vrouwen en mannen met een uitkering of minimuminkomen, dat zij het bijltje er niet bij neergooien, maar vaak met veel gevoel voor humor en doorzettingsvermogen blijven vechten voor een beter bestaan. Zij zijn dikwijls uiterst creatief om zich door de moeilijkheden heen te slaan. Hun overlevingskracht dwingt terecht bewondering af.

Uit dit alles blijkt dat armoede een ingewikkeld en hardnekkig verschijnsel is, dat soms van generatie op generatie overgaat en dat niet met een paar maatregelen is uit te bannen. Het scheppen van banen is belangrijk, maar blijkt niet voldoende. Er zijn immers vele ouderen of arbeidsongeschikten voor wie een baan geen reële oplossing is. Bovendien, ondanks de forse daling van de werkloosheid zijn er nog altijd te weinig banen die geschikt zijn voor leefomstandigheden van concrete mensen, bijvoorbeeld mensen met kinderen of met de zorg voor bejaarde ouders of andere familieleden. Hun zorgarbeid wordt onvoldoende erkend als werk dat een

onmisbaar deel uitmaakt van de economie.

Maar tegenwoordig zijn er ook mensen met een baan die in de problemen raken. Wie een baan heeft met een minimumloon en bijvoorbeeld veel met ziekte te maken heeft, of enkele studerende kinderen heeft, zit al snel in de problemen. Kleine boeren of middenstanders werken soms tachtig uur per week en verdienen minder dan het minimumloon. Vele migranten vinden moeilijk werk of komen in slechtbetaalde banen met weinig perspectief terecht. Veel nieuwe banen, zoals de Melkert-banen, betekenen vaak wel een doorbreking van het sociaal isolement van mensen en bieden hun een nieuw perspectief, maar deze banen hebben dikwijls heel matige arbeidsvoorwaarden, waardoor mensen nog niet werkelijk uit de problemen komen. Hun inkomen blijft te laag en ze blijven een soort tweederangs-werkne(e)m(st)ers.

Ook op het gebied van onderwijs, gezondheidszorg, huisvesting en belastingwetgeving moet veel gebeuren. De maatregelen die tot nu zijn toegelaten, zijn belangrijk, maar niet voldoende om de ernstige problemen op te lossen. Dit is des te schrijnender, nu het met ons land economisch gezien zo goed lijkt te gaan.

Waarom houden de kerken zich met armoede bezig?

U vraagt zich misschien af waarom kerken zich met armoede en uitsluiting bezighouden. Er zijn mensen die vinden dat de kerken zich maar moeten beperken tot het spreken over God.

Echter, voor de kerken is het samenleven met arm gemaakte en uitgerande mensen een heel wezenlijke taak. De opdracht daartoe vloeit rechtstreeks voort uit het evangelie. Jezus heeft ons in zijn leven op aarde voorgeleefd consequent te kiezen voor armen, voor mensen die om welke reden dan ook werden buitengesloten. Als Zoon van God, de Schepper van hemel en aarde, is Hij arm geworden. Meer dan wie ook heeft Hij zichtbaar gemaakt dat God een God is van alle mensen, dat voor God ieder mens telt, dat ieder

mens een naam heeft. Al vanaf de schepping strekt Gods allen omvattende liefde zich bij voorkeur uit tot de verdrukten en vertrapten. God vereenzelvigd zich zo met hen, dat we in hen God zelf tegenkomen. Jezus' prediking van het Koninkrijk van God doet ons verlangen naar en werken aan dat rijk, waarin geen onrecht en uitsluiting meer zullen bestaan. De Heilige Geest is een blijvende inspiratiebron daarbij.

Door Gods trouw aan mensen worden christenen geïnspireerd trouw te zijn aan medemensen en zorg te hebben voor hun noden en behoeften. Zij proberen, in navolging van de joden, te leven naar de leefregels uit het Oude Testament, die pleiten voor zorg voor armen, weduwen en wezen, voor de vreemdelingen in ons midden. Gerechtigheid staat daarbij centraal. Rijken worden uitgenodigd te delen en af te zien van ongebreidelde verrijking.

Van de eerste christengemeenten wordt gezegd dat het plaatsen waren waar mensen hun bezittingen deelden en waar niet één mens behoeftig was. Zij worden beschreven als gemeenschappen van gebed en van het breken en delen van brood. Hoewel de kerken door de eeuwen heen zeker niet altijd geleefd hebben volgens dit grote ideaal, kennen de kerken, God zij dank, wel een lange traditie van het leven met en opkomen voor armen en verdrukten. Deze zorg neemt in verschillende tijden verschillende vormen aan, maar komt steeds voort uit de blijvende overtuiging dat God wil dat ook armen een menswaardig bestaan hebben. Elk mens is door God gewenst en kostbaar in zijn ogen; niemand is overbodig of kan worden gemist. Op haar beste momenten is de kerk kerk in solidariteit met hen die arm gemaakt en buitengesloten zijn, ja, de kerk is dan kerk van de armen.

Wat kunnen gemeenten en parochies in onze tijd doen?

Nu is het voor gemeenten en parochies niet altijd eenvoudig gevolg te geven aan de opdracht er te zijn voor hen die buitengesloten worden. Gelukkig zijn er tal van voorbeelden van gemeenten en parochies die op verschillende

manieren in de praktijk proberen de kant van de armen te kiezen.

De Raad van Kerken ziet met dankbaarheid dat er in heel veel parochies en gemeenten door ongelooflijk veel vrijwillig(st)ers en kerkelijke functionarissen tal van initiatieven ontplooid worden. Diaconieën werken dikwijls samen met organisaties van uitkeringsgerechtigden om aandacht te vragen voor hun situatie. Samen benadert men bijvoorbeeld de burgerlijke gemeente of sociale dienst om concrete knelpunten aan te geven en oplossingen voor te stellen. Vooral nu de burgerlijke gemeenten steeds meer verantwoordelijkheden krijgen op het terrein van de armoedebestrijding is het de moeite waard hier energie in te steken.

Soms bieden diaconieën of parochiële charitasinstellingen in stilte hulp aan mensen in problemen. In veel plaatsen zijn, dikwijls in oecumenisch verband, projecten opgezet voor de opvang van dak- en thuislozen, van mensen met psychische problemen, van verslaafden aan drugs of alcohol; er zijn projecten voor jongeren die geen menswaardige plek in onze samenleving krijgen. Religieuzen, pastores en anderen leven dag-in dag-uit zonder veel ophef samen met mensen die maatschappelijk buitengesloten zijn.

Gemeenten en parochies zijn bij uitstek plaatsen waar mensen onderling met elkaar kunnen meeleven, waar mensen naar elkaar kunnen omzien. Zo kan eenzaamheid dikwijls verlicht worden en kunnen mensen het gevoel krijgen dat zij werkelijk deel uitmaken van een gemeenschap.

Voor velen is het meeleven met mensen die buitengesloten zijn zo vanzelfsprekend dat zij het niet eens meer zien als iets bijzonders. Daarom wil de Raad van Kerken hun graag laten weten hoe belangrijk dit werk is. Het vormt voor de Raad de basis op grond waarvan hij naar buiten kan treden en bij overheid en politiek krachtig kan pleiten voor een meer rechtvaardige verdeling van de welvaart in ons land. Zonder de actieve betrokkenheid van velen op lokaal niveau in de strijd tegen de verarming zou het spreken van de Raad in

het publiek debat snel ongeloofwaardig worden. De Raad hoopt dan ook dat zij ermee doorgaan en zich niet laten ontmoedigen, ook als concrete verbeteringen soms lang op zich laten wachten.

Om het vol te houden, putten veel gelovigen kracht uit de bron van hun geloof. In de eredienst worden zij - telkens opnieuw - herinnerd aan Gods trouw en aan zijn belofte van een rijk van vrede en gerechtigheid. In themadiensten over armoede kunnen gemeente- en parochieleden geïnspireerd worden mee te doen in de strijd tegen de verarming en sociale uitsluiting. In de Veertigdagentijd is er in de kerken bij uitstek tijd voor bezinning op ons huidig economisch systeem. Voor veel mensen met ruime sociale en financiële mogelijkheden is het soms pijnlijk, maar ook verrijkend te ervaren hoe arm gemaakte en buitengesloten mensen kritische vragen stellen over hun levensstijl. Voor vele armen is het feit dat ze eindelijk serieus genomen worden, dat ze hun verhaal kunnen vertellen en hun ideeën voor een betere toekomst naar voren kunnen brengen, een teken van hoop.

Tenslotte

De Raad van Kerken in Nederland en zijn lidkerken zullen zich blijven inzetten voor een rechtvaardige en zorgzame samenleving. Dankzij de grote betrokkenheid en inzet van duizenden kerkelijke vrijwillig(st)ers kunnen de kerken iets laten zien van Gods aanwezigheid onder ons en van de belofte van het koninkrijk van vrede en gerechtigheid, waarin alle mensen menswaardig kunnen leven. God zegene alles wat ondernomen wordt om naar die belofte toe te leven en geve zijn zegen aan allen die zich daarvoor inzetten.

Namens de Raad van Kerken in Nederland,

R. G. W. HUYSMANS
voorzitter

H. J. BAKKER
algemeen secretaris